

UNIVERSITY
OF TAMPERE

This document has been downloaded from
TamPub – The Institutional Repository of University of Tampere

 Publisher's version

The permanent address of the publication is
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201406061637>

Author(s):	Vuorikoski, Marjo
Title:	Monen kerroksen tohtoreita : tuki, esteet ja selviytymisstrategiat kasvatustieteen tohtoreiden elämänkerroissa
Main work:	Akateeminen ohjaus tohtorikoulutuksessa
Editor(s):	Soini, Tiina; Pyhältö, Kirsi
Year:	2012
Pages:	114–150
ISBN:	978-951-44-8971-6
Publisher:	Tampere University Press
Discipline:	Educational sciences; Other social sciences
School /Other Unit:	School of Education
Item Type:	Article in Compiled Work
Language:	fi
URN:	URN:NBN:fi:uta-201406061637

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

MONEN KERROKSEN TOHTOREITA

– Tuki, esteet ja selviytymisstrategiat kasvatustieteen
tohtoreiden elämäkerroissa

Marjo Vuorikoski

Olin onneni kukkoilla kun olin saanut hankituksi rahoituksen jatko-opintoihin amerikkalaisessa yliopistossa. Soitin innoissani ohjaajalleni. Päälleni kaatui moitteiden vyöry: ” Et voi nyt lähteä mihinkään! Väitöskirjasi on melkein valmis, se on ensin tehtävä loppuun.” Varttunut miesprofessori puhutteli minua kuin kymmenvuotiasta pikkutyttöä. Alistavaa!

Väitöskirjan tekijällä ja ohjaajalla on aina oma näkökulmansa tutkimusprosessiin. Ehkä kuvatulla miesprofessorilla on aito huoli jatko-opinnoista, mutta hän käyttäytyy kuin ankara isä. Ohjattavaa suuttuttaa maskuliinisen kontrollin kohteeksi joutuminen. Sitaatti kertoo yhden kokemuksen, mutta valottaa samalla ohjaussuhteen piirteitä. Kyse on hierarkkisesta suhteesta, mutta sen lisäksi sitä määrittävät usein sukupuoli ja ikä. Molemmat osapuolet toimivat tiedeyhteisössä, jonka arvot, normit ja toimintakäytännöt raamittavat ohjaussuhtetta, mutta myös molempien toimintamahdollisuuksia. Nykyisessä yritysmäisesti toimivassa yliopistossa ohjaajalla on harteillaan yliopiston tulospaineet: tohtoreita pitää valmistua tietty määrä vuosittain. Ohjaajan tuki ja myötämielisyys taas voivat pitkälti viitoittaa jatko-opiskelijan pääsyä tiedeyhteisön ohjaus- ja tukiverkostoihin samoin kuin tutkimusrahoitusten saantia ja tulevia uramahdollisuuksia.

Tohtoroitumisella on päämäärä, väitöskirjan valmistuminen ja tohtorin tutkinto. Tohtoroituminen vaiheinen myös eletään ja koetaan. Instituution käytännöt muuttuvat ja tohtoroitumiseen samoin kuin tutkimustyöhön kytkeytyviä prosesseja ja kokemuksia nostetaan jo nykyisin entistä selvemmin näkyville ja arvioitaviksi. Itselleni oli ensimmäinen hätkähdyttävä ja helpottava kokemus väitöskirjani valmistumisen aikoihin 1990-luvun lopulla, kun luin Linda Christian-Smithin ja Kristine Kellorin (1999) tutkijanaisten elämänhistoriallisia analyyseja, miten akateemisen arjen työhön ja tutkimusprosesseihin ovat sisäänrakentuneet patriarkaattisen tieteen ja tiedemaailman ytimet. Naistutkijoiden kertomukset vahvistivat oman kokemukseni siitä, että akateemisen kulttuurin itsestään selvinä pidetyt normit voidaan kyseenalaistaa – tehdä näkymätön näkyväksi. Elämänhistoriallisen lähestymistavan avulla on mahdollista tunnistaa kasvuprosessiin kuuluvia kokemuksia omista motiiveista ja valinnoista mutta myös saadusta tuesta, esteistä ja selviytymisstrategioista sekä niiden kietoutumisen yliopiston institutionaalisen vallan muotoihin.

Pitkään visusti vaiettua yksityisyyttä yliopistomaailmassa on murtanut postmodernismiin kytkeytyvä narratiivinen käänne, joka on johtanut kiinnostuksen yksilöihin, prosesseihin ja kokemuksiin. Tohtoroitumiseen kytkeytyvistä henkilökohtaisista prosesseista on viime vuosina julkaistu sekä tutkimuksia että elämäkertojen kokoelmia, muun muassa *Miten meistä tuli historian tohtoreita?* (1998), *Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita?* (2003), *Miten minusta tuli kasvatuksen historian tohtori?* (2009). Kasvatustieteessä on alettu tarkastella väitöskirjaprosesseja paitsi väittelijöiden myös väitöskirjan ohjaajien näkökulmasta (esim. Gordon 2006, Nummenmaa, Pyhältö & Soini 2008, Määttä 2009). Tohtoreita ja tieteentekijöitä on Suomessa tutkittu myös sukupuolen näkökulmasta (mm. Husu 2001, Saarinen 2003). Itse olen aiemmassa artikkelissani käsitellyt kasvatustieteen tohtoreita yhteiskuntaluokan, sukupuolen ja iän näkökulmista (Vuorikoski 2011).

Tässä artikkelissa tarkastelen kokoamieni elämäkertakirjoitelmien pohjalta kasvatustieteen tohtoreiden akateemista sosialisatiota ja sen yhteiskunnallisia ehtoja keskittyen erityisesti tiedeyhteisön osallisuuteen, ohjaukseen ja muuhun tukeen. Tällöin on olennaista tutkia myös kokemuksia tuen puuttumisesta ja esteistä sekä siitä, miten mahdollisia vastoinkäymisiä on ratkottu. Elämäkertakirjoitelmien analyysissa tarkastelen tohtoreiden kokemuksia kytkeytyneinä tutkittavien eroihin kuten luokkataustaan, sukupuoleen ja ikään. Aineistotyöni kiinnittyy elämänhistorialliseen lähestymistapaan, johon kuuluu olennaisesti elämäkertojen tarkastelu niiden historiallisessa ja yhteiskunnallisessa kontekstissa (ks. Goodson 2003).

Aineisto ja analyysivälineet

Olen koonnut elämäkertakirjoitelmia kasvatustieteen tohtoreilta ja tohtoriopiskelijoita (N=12). Kirjoittajia pyydettiin pohtimaan muun muassa sitä, miten he katsovat sukupuolen, yhteiskuntaluokan, oman yliopistoyhteisönsä ja aikansa tieteellisen ajattelun ja ilmapiirin rakentaneen tohtorin tietään. Kirjoittajista on miehiä neljä ja naisia kahdeksan, ja he ovat eri puolilta maata. Kirjoittajat kuuluvat eri sukupolviin, sillä ikäjakauma on noin 30 vuodesta eläkeikään. Tekstit ovat mitaltaan kahdesta kymmeneen sivua, mikä ilmentää myös kuvauksen yksityiskohtaisuuden vaihtelua. Kirjoittajien nimet on muutettu, ikävuodet pyöristetty ja yliopistot häilytetty tunnistamisen estämiseksi. Kuulun itsekin tutkimuksen kohdejoukkoon ja olen kirjoittanut oman akateemisen elämäkertani, mutta tässä artikkelissa se ei sisälly analysoitavaan aineistoon. Nivon silti mukaan omia tohtoroitumiseen liittyviä kokemuksiani ja tuon siten esiin oman positioni tutkijana.

Kytken tohtorielämäkertojen tarkastelun koulutus- ja tiedepolitiikan historiallisiin kerrostumiin. Kivinen, Rinna ja Ketonen

(1993) ovat jakaneet yhteiskunnan koulutuspoliittisten näkemysten ja yliopistolaitoksen kehittämisen kolmeen yliopistolliseen doktriiniin, joihin voi nivoa myös sukupuoli- ja luokkarakenteen muutoksen. Akateemis-traditionaalisenä kautena 1900-luvun alkupuolelta 1960-luvulle asti yliopisto oli selvästi (mies)eliitin hallussa. Ennen 1960-lukua kasvatustieteen – tai silloisen kasvatusopin – professorin virat lisääntyivät hitaasti, ja niitä oli alle kymmenen ennen 1960-lukua (Rinne 1998). Suomalaisen hyvinvointivaltion rakentamiseen kytkeytyy valtio-ohjauksen lisääntyminen ja yliopiston massoittuminen 1960-luvun lopulta lähtien. Korkeakoulutusväylien avautuessa osallistumisen kynnykset madaltuivat alemmista sosiaaliryhmistä tuleville naisille ja miehille. Opettajankoulutuksen akatemisoiminen 1970-luvulla laajensi kasvatustieteen yliopisto-opetuksen useisiin yliopistoihin ja professorin virkojen lisäys oli nopeaa. Myös professorikunnan sosiaalinen tausta moninaistui, sillä 1980-luvulla kolmannes kasvatustieteen professoreista tuli alemmista sosiaaliryhmistä. Naisprofessorien osuus oli vuonna 1983 vain kuusi prosenttia. (Pennanen 1997; Rinne 1998.)

Yliopistot ovat siirtyneet tuloksellisuusdoktriinin kauteen 1990-luvun taitteesta alkaen. Yliopistojen ohjausjärjestelmän uudistamiseen ja laajentuneeseen tohtorituotantoon kytkeytyy myös akateemisten urapolkujen perustojen uudelleenrakenteistuminen. Nykyisin yliopiston toimintakulttuurin muutosta luonnehditaan muun muassa käsitteillä ”yritysyliopisto” tai ”akateeminen kapitalismi”. (Ylijoki & Hakala 2006, 21.) Yliopistojen henkilöstömäärä kasvatustieteen alallakin on kasvanut tarjoten työmahdollisuuksia kasvaneelle akateemisten joukolle. Alan sukupuolijako on muuttunut naisvaltaiseksi. Kasvatustieteen väittelijöistä on naisia selvä enemmistö ja professoreista on naisia noin puolet. (KOTA 2009). Yhteiskuntaluokka on merkittävä tekijä akateemiselle uralle rekrytoitumisessa, sillä tilastojen mukaan alemmista sosiaaliryhmistä tulevien naisten eteneminen tutkijanuralle on ollut harvinaisempaa kuin miesten. (Silvennoinen & Laiho 1992, 296; Husu 2001, 75.)

Yliopistolaitoksen historiasta on luettavissa se, että akateemiselle uralle rekrytoituminen nivoutuu sukupuoleen ja yhteiskuntaluokkaan, mutta myös sukupolvieroilla on huomattava merkitys. Kaikki elämäkertansa kirjoittaneet tulevat alemmista sosiaaliryhmistä, ja tohtoroituminen on merkinnyt heille selvää sosiaalista nousua. Heidän lähtökohtansa on sikäli erityinen, että tasa-arvoisena pidetyssä suomalaisessa koulujärjestelmässä akateemisen tutkinnon suorittajat tulevat todennäköisimmin ylempien toimihenkilöiden perheistä (mm. Kivinen, Hedman & Kaipainen 2007; Naumanen & Silvennoinen 2010). Elämäkertansa kirjoittaneista miehistä kaksi on väitellyt 1970- ja 80-luvuilla, jolloin naisten määrä akateemisen hierarkian huipulla oli vähäinen eivätkä tuloksellisuustavoitteet nykyiseen tapaan hallinneet yliopiston toimintakulttuuria. Muut kirjoittajat ovat väitelleet 1990-luvun puolivälin jälkeen ja neljä tekee väitöskirjaa eli heidän kokemuksensa tohtoroitumisesta ajoittuvat selvästi tuloksellisuuskoktriinin kauteen, jolloin tohtorikoulutusta on voimakkaasti lisätty ja kehitetty jatkokoulutuksen ohjausta entistä systemaattisemmaksi (ks. Nummenmaa & Pyhältö 2008). Kirjoittajien osallistumisen kiinteys tiedeyhteisöön vaihtelee. He toimivat erilaisissa positioissa suhteessa yliopistoon: osa tekee tutkimusta yliopiston palkkalistoilla, osa apurahalla tai tutkijakoulussa ja jotkut kokonaan omin varoin, hyvin itsenäisesti ja etäällä tiedeyhteisöstä.

Elämäkertojen analyysivälineitä olen etsinyt sekä naistutkimuksesta että luokkatutkimuksesta. Naisten kouluttautumisen ja tutkijanuran esteiden on todettu kietoutuvan yliopistoinstituution ja organisaation sukupuolittuneisiin rakenteisiin ja prosesseihin. Nais-tutkijoiden mukaan sukupuolinen syrjintä nivoutuu muihin tekijöihin kuten ikään, yhteiskuntaluokkaan, etniseen taustaan, uskontoon, seksuaaliseen suuntautumiseen ja aviosäätyyn, jolloin niistä muodostuu ”epätasa-arvon kerrostumia”. Luokkatutkimus taas on tuottanut analyysivälineitä tutkijan urien ja identiteettien tarkasteluun, mutta luokka ja sukupuoli ovat olleet hankalasti yhteen sovitettavia näissä tutkimuksissa (ks. Tolonen 2008). Kiinnostavia ovat brittitutkijoiden

kehittelyt, joissa Pierre Bourdieun luokka-analyysiin yhdistetään kulttuurintutkimus tavalla, joka jättää tilaa naisten kokemuksille (mm. Reay 2000; Skeggs 2004a). Tästä näkökulmasta luokkaero on materiaallinen, mutta se ei perustu vain tuloeroon vaan myös yksilön arvottamiseen markkinoilla ja kulttuurisilla kentillä sekä yksilön erilaisiin resursseihin ja kykyihin käyttää näitä resursseja.

Tohtorielämäkertojen kokoamisen tavoitteena oli saada analysoitavaksi kokemuksia yhteiskuntaluokan, sukupuolen ja iän merkityksestä tohtoroitumisessa ja akateemisilla opinto- ja urapoluilla. (Ks. Vuorikoski 2011.) Tässä artikkelissa keskityn elämäkertansa kirjoittaneiden tiedeyhteisön osallisuuden, ohjauksen ja tuen kokemuksiin, koettuihin esteisiin ja ristiriitoihin mutta myös selviytymisstrategioihin. Keskeistä on tarkastella toimijuutta, jonka ymmärrän erilaisissa kulttuurisissa käytännöissä muotoutuvana ja erilaisiin sosiaalisiin positioihin, kuten sukupuoleen, yhteiskuntaluokkaan ja ikään, si-doksissa olevana käsityksenä, kokemuksena ja tuntemuksena omista toiminnan mahdollisuuksista ja rajoituksista. Toimijuus muotoutuu instituutioiden ja yhteisöjen, niihin kiinnittyvien käytäntöjen ja normien, sääntöjen ja odotusten sekä tietyllä tavalla resurssoidun yksilön välisessä suhteessa. (Ks. Reay 2003; Skeggs 2004b; Ojala, Palmu & Saarinen 2009.) Toimijuus ja toimintaresurssit kytkeytyvät yksilön elämänselämään, ja ne vaikuttavat edellytyksiin toimia erilaisissa toimintaympäristöissä ja tilanteissa, siis edellytyksiin vastata asetettuihin kulttuurisiin odotuksiin ja yksilön käsitykseen omista mahdollisuuksistaan ja rajoituksistaan toimia.

Yliopistoyhteisön osallisuus tuottaa haasteita työväenluokkataustaisille

Kasvatustieteen tohtoreilta ja tohtoriopiskelijoilta kootun aineiston kirjoitelmissa korostuu vahvasti kotitausta ja opintopolku eli se,

millaisista lähtökohdista tohtoriopintoihin on päädytty, millaista ponnistelua se on vaatinut ja mistä on saatu tukea. Tarinansa kirjoittavat kertovat avoimesti syntyperästään, lapsuuden perheestään ja niiden merkityksestä koulunkäynnilleen. Useimmat tulevat työväenluokasta, kaupungin vähävaraisista perheistä tai maaseudun ankarista oloista. Useimpien koulunkäyntiä koskevia kertomuksia leimaavat yrittämishalu ja kova työnteko. Lähes kaikissa kertomuksissa nousee esiin, että vanhemmat arvostivat koulutuksen merkitystä joko siitä syystä, että olivat jääneet itse sitä ilman tai he olivat omassa elämässään ponnistelleet koulutuksen avulla eteenpäin. Sosiaalista liikkuvuutta koskevissa tutkimuksissa (mm. Walkerdine 2001) vanhempien myönteistä suhtautumista koulutukseen on pidetty työväenluokan lasten kouluttautumiselle erittäin tärkeänä.

Alempien yhteiskuntaluokkien lapsilta koulunkäynti edellyttää sopeutumista koulun keskiluokkaisiin normeihin, joita ei opita työväenluokkaisessa kodissa (Naumanen & Silvennoinen 2010). Useat kertovat, että koulunkäynti oli rankkaa, mutta koulun normeihin mukautumisen tuottamista ongelmista ei juuri kerrottu, eli he näyttäisivät selvinneen mallikkaasti koulun ”keskiluokkaisesta piilo-ope-tussuunnitelmasta” (Järvinen 2010, 233). On myös mahdollista, että koulukokemusten raskaudella kuvataan juuri luokkasiirtymän vaatimaa valtavaa sosiaalista ja emotionaalista ponnistelua (Walkerdine, Lucey & Melody 2001), vaikka kokemusta ei liitetäkään luokkaeron psyykkiseen läpikäymiseen. Lukiosta ammatillisiin opintoihin siirtynyt Seija etsi lukiossa menestymättömyyden syytä omasta taustastaan, josta puuttuivat esikuvat: ”Lukioon mennessäni en tuntenut yhtään ylioppilasta, siellä ollessani en tuntenut yhtään yliopistollisiin opintoihin jatkanutta”. Kokemukseen liittyy vierautta ja ulkopuolisuutta, joita Diane Reay (2003) pitää työväenluokasta tulevien opiskelijoiden emotionaalisesti raskaana ”toiseuden” kokemuksena.

Vaikka elämäkertojen kirjoittajat kertovat avoimesti kotitau-tastaan ja luokkataustan merkityksestä koulutuspolulleen, luokan merkitystä yliopistossa tai tutkijanuralla ei juurikaan käsitellä. Elämä-

kertansa kirjoittaneiden kertomuksista kuvastuva korkea työmoraali ja ankara ponnistelu näyttäisivät toimivan myös sosiaalisen taustan kompensoimisena, vaikka luokkaristiriidan kokemuksesta yliopistotyössä ei kerrotakaan lukuun ottamatta pieniä ja epämääräisiä epävarmuuden tunteita. (Vuorikoski 2011, 288–291.) Ehkä puhumattomuuteen vaikuttaa sama luokan häivyttämisen normi kuin muussakin yhteiskunnassa (ks. Järvinen & Kolbe 2008; Käyhkö 2008, 255). Toisaalta kasvatustiede tieteenalana ei profiloitu elitistiseksi, joten työväenluokkaista taustaa ei koeta välttämättä ongelmaksi. Lisäksi maakuntayliopistojen kulttuurinen ilmapiiri voi tuntua alemmista luokista tulleelle kohtalaisen viihtyisältäkin, kuten joistakin tarinoista voi lukea. Myös Mari Käyhkö (2006) on kertonut työväenluokkataustaisena kokeneensa opiskelunsa kotoisaksi Joensuun yliopistossa. En liioin omassa opinahjossani, Tampereen ”punaisessa” yliopistossa ole kohdannut yläluokkaista elitismää (Vuorikoski 2008). Hanna Norin (2011) tuore tutkimus nostaa ensimmäistä kertaa selvästi esiin, että suomalaiset yliopistot ovat lohkoutuneet yhteiskunnallisen taustan mukaan. Elitististen kategoriaan lukeutuvat pääkaupunkiseudun yliopistot ja matalimmista taustoista haettiin Lapin, Joensuun ja Vaasan yliopistoihin.

Seuraavassa keskityn elämänekertansa kirjoittaneiden kokemukseen tohtoriopintoihin hakeutumisesta ja millaista tukea he kokevat saaneensa tohtoriopintojen aloitusvaiheessa. Kirjoitelmat keskittyvät enemmänkin elämäkokonaisuuteen ja itselle merkittäviin käännteisiin kuin systemaattiseen opinto- ja urapolun kuvailuun. Jatko-opintoihin siirtymisvaihe tapahtuu useimmilla vähitellen eivätkä kirjoitelmat sisällä kovin tarkkoja kuvauksia valinnoista tai muista mahdollisista tulevaisuuden suunnitelmista. Merkittävimmän tekijän muodostaa tiedeyhteisön osallisuus eli tehdäänkö jatkotutkimusta yliopistoyhteisön sisällä vai sen ulkopuolella.

Nuoret jatko-opiskelijat, jotka ovat saaneet paikan yliopistoyhteisössä projektitutkijoina, aloittavat toiveikkaina akateemista urapolkuaan. He mainitsevat henkilöitä ja tilanteita, jotka ovat olleet

merkittäviä tohtoriopintojen aloittamiselle. Nuori nainen kuvaa käänteentekevästä ratkaisulleen tilannetta, joka kytkeytyi hänen luokkataustansa. Hän oli kokenut yliopiston kulttuurin eroavan vahvasti omista työväenluokkaisista juuristaan, mutta löytäessään yliopistolta ”oikeanlaista” elävää kieltä puhuvan akateemisen hänen intonsa tutkimukseen kasvoi.

Yliopistolla on puhdasta, niin hemmetin puhdasta että ihminen katoaa. Kieli on siistitty: kirjakieltä, ei rahvaanomaisia ilmaisuja, ei ruumista, ei henkilökohtaisuuksia. Poikkeamat huomaa heti. Ne ovat kuin raikkaita tuulahduksia. Kerran perusopintoihin kuuluvan norssi-harjoittelun aikana valitin hirviö-opettajan kommentista ohjaajalleni, joka kommentoi opettajan puhetta ”How fucking condescending”, jokaista sanaa painottaen. Ihanaa! Sitä se juuri oli! Sitä tunnetta ei voi ilmaista ’asiallisesti’. Se on huippumies joka tuon sanoi, ja pitkälti syy siihen, että olen nyt jatkotutkija. Se oli niin vaikuttanut gradustani että painosti varovasti, ”You should not lock that brain away in some special school. (Merja, jatko-opiskelija, 30 vuotta)

Muut kuvaavat maltillisemmin akateemisen polkunsa löytymistä. Monet viittaavat saamansa tukeen tai rohkaisuun, mutta eivät erittele sitä tai sen antajaa tarkemmin. Nuori, vasta tutkijana aloitteleva nainen kuvaa konkreettisesti saamaansa tukea. Hänellä on jatko-opintojen ohjaaja, joka tukee eteenpäin ja jonka arviointikykyyn ohjaajakollega luottaa.

X:n tutkimusryhmään oli todella helppo päästä mukaan. Kysyttyään ensin ohjaajaltani suositukset minusta, X päätti uskoa sen kummemmin minua tuntematta, että olen lupaava tutkijan alku. Sain häneltä heti alusta lähtien täyden tuen. (Pirkko, jatko-opiskelija, 30 vuotta)

Useimmat naiskirjoittajat toimivat etäällä tiedeyhteisöstä. Yliopiston ulkokehällä jatko-opintojaan tekevien varttuneempien naisten kerto-

muksissa kuvastuu se, että jatko-opinnoista on haettu kanavaa oman opinhalun tyydyttämiseksi, mutta samalla väitöskirjatyön lähtökohta nivoutuu omaan kiinnostusalueeseen tai työhön, josta on jo vuosien kokemus. Lisäksi opinnoista on etsitty virkistystä: ”Käynnit yliopistolla, jatkoryhmäistunnot, piipahtamiset kirjastossa, seminaaripäivien esitelmät, lounastauot ja kahvilakeskustelut olivat elämäni suola”. (Elina) Näille naisille etenemisen väylän jatko-opintoihin on tarjonnut avoimen yliopiston opinnot. Kertojilla oli ennestään ammatillinen tutkinto, ja kasvatustieteen maisterin opinnoista jatko-opintoihin on ikään kuin ”lipsahdettu”. He ovat elämäntapaopiskelijoita, jotka opiskelevat enimmäkseen ilman ulkopuolista rahoitusta.

Opiskelu oli arjesta selviytymiskeino ja jatkoin koko ajan maisteriopinnot jälkeen kasvatustieteen, aikuiskasvatuksen ja antropologian opintoja Joensuun yliopistossa. Niinpä sitten luiskahdin jatko-opiskelijaksi melkein vahingossa, kun ryhdyin tekemään kasvatustieteen laudaturia. (Leila, tohtori, 65 vuotta)

Parivuotisen opintorupeaman päätöksenä sain kuin sainkin kesän kynnyksellä maisterintutkinnon valmiiksi. Ohjaajani kannustamana hain jatko-opiskelijaksi.

[—] Laadin jatko-opintosuunnitelman viideksi vuodeksi. Arvelin, että työn ohessa opiskellen olisi mahdollista, joskaan ei todennäköistä, saada väitöstutkimus tuossa ajassa valmiiksi. (Elina, tohtori, 50 vuotta)

Samantyyppisiä kasvatustieteen ammattilaisissa toimivien naistohtoreiden kertomuksia voi lukea Kaarina Määttä (2009) artikkelikokoelmasta *Väitöskirjan lumo*. Kertomusten mukaan tähtäimessä ei ole ollut akateeminen ura, vaan innoittajina ovat toimineet pikemminkin omassa elämässä tai työssä kohdatut ongelmat, joita tutkimalla on haluttu tietoa ja tukea käytäntöjen kehittämiseksi. Väitöskirjatyön motiiviksi

kirjoitelmissa mainittu halu työkäytäntöjen kehittämiseen viestii kasvatustieteen naisammattilaisiin usein liitetystä altruismista: muiden hyvä asetetaan omien tavoitteiden ja kehityksen edelle (Vuorikoski & Ojala 2010).

Jatko-opintoihin pitkän käytännön kokemuksen jälkeen siirtynyt mies pääsi Suomen Akatemian rahoittamaan projektiryhmään. Taloudellinen tuki toi omalle tutkimukselle työrauhan, vaikka projektissa oli myös rahan ja tehtävien jakoon liittyviä ongelmia. Kirjoittajan tekstissä painottuvat vahvasti negatiiviset kokemukset tiedeyhteisöstä, jota värittävät ristiriidat rahoituksista ja tutkimuskausista. Jatko-opiskelijalle siirtyminen tiedeyhteisöön kuitenkin merkitsee usein myös positiivisia kanssakäymisen mahdollisuuksia: epämuodolliset keskustelut ja kahvihetket voivat tarjota jatko-opiskelijalle vertaistukea ja tärkeitä ohjauskokemuksia (Nummenmaa & Pyhälto 2008, 34; Nummenmaa & Soini 2008, 49–50). Tämän kirjoittajan tutkimuksen kohtaama tiedeyhteisön kritiikki sai hänet hakeutumaan jatko-opiskelijaksi toiseen yliopistoon. Hänen kertomuksensa valottaa tiedeyhteisössä esiintyviä ongelmia ja ristiriitoja, jotka voivat johtaa jatko-opiskelijan ja ohjaajan suhteen kriisiytymiseen tai jopa tutkimustyön keskeytymiseen.

Seuraavan naisopiskelijan kertomus kuvastaa yksintekemisen kulttuurin jatkumista ja epävarmuutta jatko-opintojen loppuunsaattamisesta vielä tutkijakoulupaikan saamisen jälkeenkin.

Pääsin ensi yrittämällä aloittamaan kasvatustieteen jatko-opinnot 3,5 vuotta sitten. Tutkimussuunnitelmani hyväksyttiin sellaisenaan. [– –] Puolitoista vuotta sitten tulin valituksi myös valtakunnalliseen alan tutkijakouluun. [– –] Opinnot ovat sujuneet erinomaisesti. [– –] Olen hakemuksestani saanut tutkijahuoneen käyttööni yliopistolta. [– –] Nyt koen olevani jonkinlaisessa jatkuu – ei jatku – ainakin on vaikea jatkaa – tilanteessa [– –] Ongelmani on mm. se, että olen tähän asti kirjoittanut väitöskirjaa enemmän kyselyä. Uskon, että ohjausta olisi saatavilla, jos sitä osaisin kysellä. Työskentely yksikseen

tutkijakammiossa jakamatta tutkimustaan kahta - kolmea kertaa enempiä vuodessa erilaisissa seminaareissa ei välttämättä edistä tutkimusta oikeaan suuntaan, vaikka sivumäärät lisääntyvät. [--] Nyt kyselen näiden ponnistelujen mielekkyyttä itseltäni yhä useammin. (Seija, jatko-opiskelija, 40 vuotta)

Opiskelija ei koe saaneensa tutkijakoulun kautta riittävästi tukea, mikä horjuttaa kokemusta jatko-opintojen mielekkyydestä. Vastaava ilmiö näkyy myös tohtoriopiskelijoita käsittelevissä tutkimuksissa: itsensä tiedeyhteisöön osalliseksi kuuluvat raportoivat useammin voimaantumisen ja inspiraation kokemuksia kuin itsensä ulkopuoliseksi tai roolinsa jäsentymättömäksi kokevat. Ulkopuolisuuden kuormittavaan kokemukseen liitetään muun muassa arvostuksen puute, merkityksettömyyden tunne ja tulevaisuutta koskeva epävarmuus. (Stubb ym. 2010, 110–112.)

Nuorten jatko-opiskelijoiden kertomuksista kuvastuu innostus tutkimusrahoituksen saamisesta ja tiedeyhteisöön siirtymisestä: ”Aivan kerrassaan humalluttavaa on huomata, että osaa jonkun asian hyvin ja nauttii sen tekemisestä. Ja että on paikka, ikioma paikka (tutkimus)maailmassa.” (Pirkko) Sen sijaan varttuneiden naisten jatko-opinnot ovat pitkällä, mutta seuralaiseksi on asettunut huoli jaksamisesta ja tulevaisuudesta. Heille yksinäinen tutkimustyö on tuottanut merkityksettömyyden tunteita, mutta niille ei anneta valtaa: kertomuksissa kuvataan määrätietoisuutta, jolla jatko-opinnot viedään loppuun.

Neljännän jatko-opintovuoden alkaessa päätin: minähän valmistuisin, vieläpä suunnitellussa aikataulussa! Hain kevätlukukaudeksi virkavapaata. Kesän jälkeen tutkimus oli saanut muodon ja puhui jo puolestaan. Syyslukukauden kuluessa jäin kerran vielä viikon pituiselle vapaalle keskittyäkseni kirjoittamaan monografiani puhtaaksi. Marraskuussa työ lähti esitarkastajille. Väitöspäivän, maaliskuisen

perjantain, samoin kuin sitä seuraavan maanantain pidin vapaata, tiistaina palasin kouluun. (Elina, tohtori, 50 vuotta)

Kaikki elämäkertansa kirjoittajat ovat vaatimattomista lähtökohdistaan jatkaneet sitkeästi ja ponnistellen akateemisella polullaan. Kaikki ovat kokeneet sosiaalisen nousun, mutta naisten ja miesten erot ovat huomattavat. Kaikki neljä miestä ovat sijoittuneet akateemiseen yhteisöön ja kolme heistä on tehnyt erittäin menestyksekkään akateemisen uran toimien kasvatusalan huippupaikoilla. Naisten sosiaalinen nousu on suhteellista. Nuorten naisten toiveissa vielä siintää lupaava tulevaisuus. Varttuneet naiset taas ovat tehneet merkittäviä taloudellisia uhrauksia, mutta akateemista uraa ei silti ole näköpiirissä.

Kysyn itseltäni, mitä järkeä tässä on? Käytän tähän ajallisia, taloudellisia ym. resursseja. En tule saamaan taloudellisia etuja väitöskirjan valmistumisesta, en ylennystä, en käytännössä mitään ulkonaista hyötyä. Sisäinen hyöty tulee olemaan siinä, että olen näyttänyt itselleni, mihin opiskeluissa pystyn. [–] Minulla ei ole kuitenkaan akateemista uraa, julkaisuja tai muutakaan, jonka varaan tulevaisuuteni rakentaisin. [–] tohtorin tutkinnon suorittaminen ei minulle automaattisesti avaa mitään portteja. (Seija, jatko-opiskelija, 40 vuotta)

Kun opinnot vielä olivat kesken, en juurikaan miettinyt työllistymistäni. [–] Yliopistoon en uskonut sijoittuvani, en arvellut täyttäväni siellä vaadittavia mittoja. Olin oikeastaan toiminut kaikilta osin akateemisten odotusten vastaisesti: kirjoitin suomeksi, puursin yksin, liikuin verkkojen ulkopuolella ja ennen kaikkea – vanhenin vauhdilla! Heikkoina hetkinä pohdin, mahtaisinko ylipäänsä kelvata enää mihinkään vai jäisinkö nuorena pätevyityneiden jalkoihin. (Elina, tohtori, 50 vuotta)

Molemmat naiset ovat tulleet tietoisiksi, etteivät he täytä akateemiseen tutkijaan kohdistuvia odotuksia. Julkaisutuotannon ja kansainvälisty-

misen laiminlyönti samoin kuin verkostojen ulkopuolelle jääminen ovat iän ohella merkinneet akateemisista uratoiveista luopumista.

Myös kasvatushistorian tohtoreiden elämäkertakokoelma sisältää tarinoita, joissa 50 ikävuoden paikkeilla väitelleiden teksteistä käy ilmi, ettei yliopiston virkaa ollut edes tavoiteltu eikä sen katsottu olleen omien mahdollisuuksien ulottuvillakaan. (Kasvatushistoriallisen seuran vuosikirja 2009.) Näyttää kuitenkin siltä, että yliopiston kasvatettua nopeasti tohtorituotantoon akateemisen uran vaatimukset ovat muuttuneet, mutta tieto niistä ei välttämättä välity niille tohtoriopiskelijoille, jotka suorittavat jatko-opintoja etäällä tiedeyhteisön kilpailusta ja tulospaineista.

Yhteiskunnallinen tausta ei estä tohtoroitumista, mutta kirjoittajien koulu- ja urapolkujen rakentamista luonnehtii korkea työetiikka ja lannistumattomuus vastoinikäymisistä. Lahjakkaita nuoria rekrytoidaan jatko-opiskelijoiksi eikä heidän yhteiskunnallinen taustansa ainakaan tutkijanuran alkuvaiheessa näytä asettavan etenemiselle esteitä. Luokkanäkökulmasta arvioiden voisi pitää myönteisenä, että työväenluokkataustaisuus on monilla kanavoitunut heidän tutkimusaiheisiinsa. Näin koetuista luokkaristiriidoista voi syntyä kasvatustieteen tutkimuksessa merkittäviä avauksia, kun niitä käsitellään tavoilla, joilla ne ravistelevat rakenteita eivätkä uusinna käsitystä työväenluokkaisten opiskelijoiden ja opettajien ulkopuolisuudesta. (Ks. Vuorikoski 2011, 288.)

Nuorena väittelemisen normi vaikuttaa tukeen ja potentiaalien arviointiin

Yliopistotyössä ja -koulutuksessa ikä on noussut korostetusti esiin viimeisen vuosikymmenen aikana, jolloin on muun muassa normitettu eri asteisten tutkintojen suoritusvuodet. Tavoitteeksi on nostettu opintojen tehostaminen ja valmistuneiden saaminen nopeasti työ-

markkinoille. Samaan tehostamismantraan kuuluu nuori väittelyikä, ”tohtoroituminen alle kolmikymppisenä”. Se on merkinnyt huomattavaa kulttuurista muutosta, sillä vielä 1980-luvulla väitöskirjaa oli tapana pitää lähes elämäntyönä. Nyt se on välivaihe, siirtymisriitti oikeaksi tutkijaksi. Tiedeyhteisössä ikä on jatkuvasti läsnä ja sille annetaan arkipuheessa erilaisia kategorisoivia merkityksiä, mutta toisaalta se on itsestään selvä ja huomaamaton. Ehkä siitä syystä iän merkitystä koulutuksessa on toistaiseksi tutkittu vähän (Ojala 2010).

Koulutus tarjoaa edelleen keskeisen sosiaalisen liikkuvuuden väylän. Elämäkerroissa näkyy vahvana koulutuksen ihannointi ja akateemisuuteen kytkeytyvä sosiaalisen nousun odotus. Nuoren jatko-opiskelijan mutta myös varttuneen väitelleen kertomuksessa professorin ammatti näyttäätyy ideaalina, kullanhoidoiseena tavoitteena.

Muistan eräässä graduseminaarissa istuneeni ohjaajani [– –] vieressä joka nosti pöydälle kalenterinsa. Siinä luki ”Professoriliitto”. [– –] minulle tuli kumma tunne ja varsin hillitön tavoite, että jonakin päivänä minulla on kalenteri, jossa lukee ”Professoriliitto”! (Pirkko, jatko-opiskelija, 30 vuotta)

Yliopiston professori on omassa arvomaailmassani ehkä arvostetuin ammatti. Sosiaalinen tausta on vaikuttanut tavoitteisiini siten, että koulutus on ollut alemmassa keskiluokassa maaseudulla syntyneelle selvin tie sosiaaliseen nousuun. (Paavo, tohtori, 60 vuotta)

Uramahdollisuudet kytkeytyvät paitsi sukupolvieroihin myös sukupuoliin. Kun varttunut mies väitteli tohtoriksi 1980-luvulla, tohtoreiden mahdollisuudet professuurin saamiseen olivat vielä moninkertaiset verrattuna nykytilanteeseen, sillä vuosittain valmistuvien tohtorien määrä on kasvanut muutamasta sadasta nykyiseen 1600 tohtorin tutkintoon. Toisaalta professorikunnan sukupuolijako on muuttunut, sillä kasvatustieteen naisprofessorien määrä on kasvanut

1980-luvun muutamasta prosentista noin puoleen nykyisestä professorikunnasta (KOTA 2009).

Naisväittelijöiden määrä on kasvanut ja naisia on lisääntyvässä määrin tiedeyhteisön alemmilla tasoilla. He muodostavat laajan rekrytointipotentiaalin, josta naisia suhteellisesti miehiä vähemmän valikoituu korkeampiin asemiin. Naiset ovat aliedustettuina tiedeinstituutioiden ylimmissä johtotehtävissä ja tiedepolitiikassa. (Husu 2005a, 18–19.) Näin tohtoriksi kouluttautumiseen liitetyt odotukset eivät useinkaan todennu käytännössä. Raija Julkusen (2004, 109–111) mukaan kilpailun koveneminen on madaltanut naisten uraodotuksia: väitelleistä naisista puolet ilmoittaa tavoittelevansa professuuria, mutta 2000-luvulla väitelleistä enää joka kolmas. Tämän tutkimusaineiston naiskirjoittajista vain yksi nuori nainen kertoo selvästi tavoittelevansa professuuria.

Elämäkertateksteissä yliopistoinstituution tehokkuuspyrkimykset ja koveneva kilpailu kuvataan toimintaympäristöä luonnehtiviksi määreiksi. Karuimmassa kuvauksessa yliopistotyö nimetään projekti-myllärin työksi, jossa rasituksena ovat ”näennäistehokkuus”, ”laatu”, ”hankkeet ja NPM-ideologiaan kuuluva ylenmääräinen kontrolli”. Nuoren jatko-opiskelijan puheessa elää silti usko omiin tulevaisuuden mahdollisuuksiin, vaikka hän tiedostaakin oman asemansa yliopiston periferiassa: ”Olen jo jonkin aikaa kulkenut kaikenlaisilla ulkoreunoilla – tieteessä siis – nyt en enää pidä sitä hankalana tai puolusteltavana vaan olen huomannut, että se todella on mahdollisuus, joka näyttää avaavan ovia ennemmin kuin sulkee niitä”. (Pirkko) Tämä kokemus lukeutuu ilotarinoihin – yliopistolla on edelleen lumonsa, vaikka kiristynyt kilpailu on saanut monet tutkijat toistelevaan kurjistumistarinoita (Ylijoki 2009, 86–92).

Toiveikkuuden rinnalla elää huoli – yliopistoinstituution maskuliinisia toimintakäytäntöjä kritisoidaan ja ne herättävät etenkin nuorissa naisissa pelkoa ja pohdintaa omista mahdollisuuksista akateemiseen uranluontiin. Nuorelle naiselle yliopistojen välinen kilpailu

jatko-opiskelijoista ja väitöskirjoista on ilmennyt tulevia työmahdollisuuksia koskevana uhkailuna ja houkutteluna.

Ylipäärtensä koen tiedemaailmassa jatkuvan kilpailun ja kyynärpäätaktiikan sekä sisäpiiritoiminnan raskaana. En haluaisi itse alentua siihen. Olen kuitenkin törmännyt mm. tähän sisäpiiriasiaan työpaikkojen metsästyksessä. [– –] En voi hyväksyä tällaista toimintaa. Tämän jälkeen herää kysymys, olenko liian herkkänahkainen tieteelliseen työhön? (Raija, jatko-opiskelija, 30 vuotta)

Tuloksellisuuskoktriini merkitsee kuitenkin kaikille kovaa kilpailua, jossa tarvitaan jatkuvia näyttöjä. Nuorella iällä väittelyn on pitkään katsottu rakentavan pohjaa professorin paikan saamiselle (Rinne 1998), mutta iän merkitys urakehityksen määrittäjänä on vain voimistunut akateemisissa diskursseissa. Tiedeyhteisön sisällä lähellä 50 vuoden ikää väitelleelle elämä merkitsee edelleen kilpailemista asemista ja tutkimusrahoituksista. Hän katsoo nuorena väittelystä muodostuneen normin, jota ei enää keski-ikässä pysty täyttämään.

Väittelin juuri siten kun ei pitäisi, kypsemällä iällä ja kymmenien vuosien käytännön työkokemuksen jälkeen. Näinä aikoina pitäisi väitellä alle kolmikymppisenä, olla ”nuori ja nälkäinen”, uratietoinen jo päiväkodin ensimmäisestä kehityskeskustelusta alkaen. Henkiin jäämiseksi pitää myös ajoissa sosiaalistua muka-tiimityöhön ja samanaikaiseen kilpailuun ja kaveria ei jätetä puukottamatta selkään -henkeen. (Jarno, tohtori, 50 vuotta)

Kertoja tekee selvän eron vanhan ja nuoren kategorioiden välille ja arvioi omien uramahdollisuuksien olevan tuhoon tuomittuja ”liian” iäkkäänä väittelemisen takia. Kokemuksessa kuvastuu kapinointi yritysmäisesti toimivan yliopistoyhteisön normeja ja käytäntöjä kohtaan. Hän kokee etenemisen uhkana nuoret naiset ja sen, että arvioitavina eivät ole enää saavutukset ja suoritukset vaan ”tulevaisuuspotentiaalit”.

Päivi Naskali (2009, 94–95) arvioi, että kun ennalta määritettyjen kelpoisuusvaatimusten sijaan aletaan arvioimaan tulevaisuuspotentiaaleja ja tulevaisuudessa tuotettavaa lisäarvoa, on todennäköistä, että potentiaalisuus kiinnittyy sukupuolten kykyerojen perinteen mukaan enemmän (nuoriin) miehiin kuin naisiin.

Naisten tutkijanuran esteenä pidetään usein perheen perustamista. Muun muassa Suomen Akatemia (SA:n tasa-arvosuunnitelma 2011–13) ja yliopistot (esim. TAY 2011) ovat tasa-arvosuunnitelmiaan korostaneet työn ja perheen joustavia yhteensovittamisen muotoja, jottei perheellisyys muodostuisi tutkijan uran esteeksi. Nuorena väittelyn korostaminen kuitenkin asettaa nuoret naiset hankalaan valintatilanteeseen, koska perheen perustaminen voi haitata akateemisen uranluontia. Tässä aineistossa perheen merkitys tulee nuorten ja varttuneiden naisten puheessa esiin eri tavoin – eikä pelkästään työuraa haittaavana tekijänä. Nuori tutkija kokee joustavan työajan tukevan lastenhoidon järjestämistä ja innostus akateemiseen työhön saa vielä ohittamaan mahdolliset huolet: ”Jos kotona ei odottaisi pieni poika ja isänsä, asuisin varmasti työhuoneellani yöt ja päivät. Ajatteleminen ja kirjoittaminen on äärettömän ihanaa.” Tosin hän kokee masentavaksi aloittelevan tutkijan palkan ja epävarmuuden työsuhteen jatkumisesta.

Varttuneiden naisten kertomuksista näkyy, että elämän valintoja samoin kuin tutkimustyötä on tehty perheen ehdoilla.

Avioliitto yritysjohtajan kanssa, viisi lasta, ansiotyö ja elämänmittainen opiskelu sopivissa väleissä ovat täyttäneet elämäni. [– –] Ensimmäiselle sijalle olen aina sijoittanut perheen ja lapset. Se on tarkoittanut muun muassa sitä, että lapset ovat hoidettu kotona kolmivuotiaiksi asti. Se on tarkoittanut myös sitä, että työelämälle on jäänyt vähiten aikaa. [– –] Jos olen jostakin joutunut luopumaan, olen joutunut luopumaan ansiotyön tekemisestä. Jossakin määrin poden sitä. (Seija, jatko-opiskelija, 40 vuotta)

Yliopiston ulkopuolella väitöskirjaansa tehneiden naisten kertomuksille ominainen piirre on, että he ovat elämässään tehneet valintoja, jotka ovat vaikuttaneet akateemisen uran rakentamismahdollisuuksiin. He ovat nuorena hakeutuneet käytännöllisille työaloille, muun muassa opetustyöhön ja terveydenhuoltoon ja perustaneet perheen, joka on siirtänyt tohtoriopintojen aloittamisen myöhempään elämäntavoihinsa. Jatko-opintojen aloittamisesta vasta varttuneella iällä on seurannut, että he eivät täytä yliopiston ikänormia.

Leena Koski ja Silva Tedre (2009) käyttävät käsitettä ikäsopimus, jolla he viittaavat ikäsidonnaisesti määrittyviin identiteetteihin ja eri ikäkausien suomiin normatiivisiin oikeuksiin ja velvollisuuksiin tarkastellessaan iän merkitystä yliopistossa työskentelevien naisten kokemuksissa. Kosken ja Tedren muisteluryhmissä kokoaman aineiston peruskategorioina erottuivat nuoret ja vanhat naiset: eri ikävaiheisiin kytkeytyy kulttuurisesti määrittyvä status ja siihen liittyvät oikeudet ja velvollisuudet. Ikäperustaisessa sukupuolisopimuksessa naisen vanheneminen rajaa toimijuutta, sillä ikääntymisen myötä mahdollisuudet tutkimusrahoitukseen ja urasuunnitelmiin niukkenevat.

Yliopiston ulkopuolella väitöskirjaa tehneet varttuneet naiset tuovat esiin sen, että heidän yliopistolta saamansa ohjaus ja tuki ovat olleet vähäisiä. Kertomusten perusteella näyttää siltä, että he eivät ole kovin aktiivisesti sitä etsineetkään. Suhde yliopistoon vaikuttaa hyvin etäiseltä ja on vaikea sanoa, olisivatko ponnistelut ohjauksen tai tuen saamiseksi tuottaneet tulosta. Vastaavanlaisia käytännön työssä toimivien naisten kertomuksia tohtoroitumisesta voi lukea Kaarina Määttä (2009) artikkelikokoelmasta, mutta erona on ainakin se, että Määttä on ohjaajan roolissaan ollut erittäin aktiivinen. Kirjassa naiset kertovat ohjaajan ja opiskelijatovereidensa tuesta, sillä he olivat pitkistä välimatkoistakin huolimatta muodostaneet aktiivisesti toimivan ryhmän. Tosin Määttä saattaa olla ohjaajana poikkeuksellisen aktiivinen, sillä hän on omistautunut vahvasti ohjaajan työlleen (ks. Määttä 2009, 263–288).

Yliopiston ulkopuolella väitöskirjaa tehneiden naisten motivaatiota ja sitkeyttä voi vain ihmetellä, etenkin kun he kertovat, ettei lähiyhteisöstäkään ole välttämättä herunut tukea. Tosin useat ilmaisevat saaneensa kannustusta puolisoiltaan. Niin ikään Liisa Husun (2005b, 89, 99–102) tutkimat tutkijanaiset korostivat yksityiselämästä ja puolisoilta saamansa tuen keskeistä merkitystä tutkijanurallaan. Muun lähiyhteisön tuesta ei tarinoissa juurikaan kerrota, vaan pikemminkin naiset tuovat esiin kokemuksia tuen puutteesta, joka on ilmennyt kiinnostuksen puutteena, vähättelynä tai jopa ivailuna. Näihin muistoihin sisältyy katkeruutta, vaikka omaa elämänpolkua olisikin onnistuttu rakentamaan menestyksekkäästi eteenpäin. Iäkkäänä väitellyt ammattikorkeakoulun opettaja kokee väittelyprosessin olleen itseään vahvistava matka, mutta ammattikorkeakoulun taloudellisen ja henkisen tuen puute on loukannut: ”Ammattikorkeakoulun johto ei vaivautunut paikalle [väitöstilaisuuteen]. Mitäpä sitä suotta, kaunis syyskuinen lauantai.” (Leila) Myös koulujen opettajayhteisöjen tuen puutteen ja jopa suoranaisen tutkimustyön väheksynnän tuovat esiin sekä nuori että varttunut nainen.

Kun kerroin työyhteisössäni tutkimuksestani, muutti se muutamien miesopettajien suhtautumista minuun. Työyhteisössäni naisiesimies ja pari muuta naiskollegaa ovat tukeneet minua paljon [– –] Sen sijaan näiden muutamien miesopettajien selkään puukotukset ja käytänteittäni kritisointi on toisinaan ollut raskasta. (Raija, jatko-opiskelija, 30 vuotta)

Työtovereistani lähimmille paljastin viimeisen opintovuoden aikana, mitä olin puuhaamassa. Muut saivat tietää, kun kutsuin heidät väitöstilaisuuteen. Kirjan ilmestyttyä painosta tarjosin kakkukahvit ja toin uunituoreen opuksen pöydälle. Joku sitä varovasti lehteili [– –] Miksi en kertonut, selittänyt, käynyt vuoropuhelua kollegoiden kanssa aiheesta, jonka kaikki kokemuksensa perusteella tunsivat? [– –] Toisaalta: Miksi väitöskirjaani ei luettu, miksi sitä ei kom-

mentoitu, miksi siitä ei syntynyt keskusteluja ja väittelyjä? Miksi se sai lojua opettajainhuoneen pöydällä, kunnes itse vein sen monen viikon päästä hyllyyn? Miksi minun motiiveistani ei juuri kukaan ollut kiinnostunut? [– –] Siksikö, että kriittinen, kysyvä ja tutkiva lähestymistapa koetaan uhkaksi? (Elina, tohtori, 50 vuotta)

Kumpaakaan naista ei houkuttanut opettajan työhön palaaminen tohtoroitumisen jälkeen, vaan se koettiin pikemminkin ahdistavana. Kertomusten perusteella ei liioin vaikuta, että he olisivat päässeet hyödyntämään uutta asiantuntijuuttaan entisessä työyhteisössään. Nuori nainen tähtäsi edelleen sitkeästi yliopistouralle. Elina jatkoi tohtoroitumisensa jälkeen vielä puolisentoista vuotta opettajana ennen kuin löysi itselleen sopivan paikan suurehkon kansalaisopiston rehtorina: ”Nautin työstäni ja koen, että tohtorikoulutuksen antaman tietopohjan ja tohtorittelin tarjoaman arvovallan turvin minulla on hyvät mahdollisuudet onnistua uudella uralla.”

Tohtorikoulutuksen lisäämisen perustaksi on esitetty sitä, että tieteellistä asiantuntemusta pitäisi hyödyntää entistä enemmän yliopiston ulkopuolisissa asiantuntijatehtävissä. Tämän aineiston pohjalta näyttää, että tohtorikoulutuksen pitäisi nykyistä paremmin tukea tieteellisen identiteetin rakentumista myös niille, jotka suuntaavat asiantuntijatyöhön yliopiston ulkopuolelle. Varttuneella iällä väitöskirjatyön aloittaville tulisi luoda väylä tohtoroitumiseen, sillä heillä voi olla erityisen suuri panos juuri yliopiston ulkopuolisissa asiantuntijatehtävissä. Nyt on vaarana, että ikänormi piiloisella tavalla syrjii tähän ryhmään kuuluvia. (Ks. Vuorikoski 2012.)

Naiset jäävät ohjaus- ja tukiverkostojen ulkopuolelle

Yliopisto on monivuosisataisen historiansa aikana palvellut ylimystöä, kirkkoa ja korkeinta maallista valtaa, se on ollut tiiviisti mieseliitin

hallussa. Akateemisen yhteisön rakentumisen ja toimintatavat ovat siten määritelleet ne, joilla on ollut etuoikeutettu asema siihen. (Lloyd 2000.) Naisille ovat Suomessa yliopistojen ovet avautuneet vasta reilu sata vuotta sitten ja professuureista on edelleen valtaosa (noin 80 %) miesten hallussa (KOTA 2009). Yliopisto on perustaltaan miesten instituutio: Yliopistossa tieteen tila ruumiillistuu (mies)professorissa ja konkretisoituu yliopiston maskuliinisissa käytännöissä, symboleissa ja ideaaleissa (Koski & Tedre 2009).

Naisten määrä yliopistossa on kuitenkin lisääntynyt viime vuosikymmeninä sekä jatko-opiskelijoina että erilaisten tutkimustehtävien haltijoina, mutta johtotehtävät ovat edelleenkin valtaosin miesten hallussa (Husu 2005a). Samaan aikaan kun tutkimustyö on naisistunut ja naistohtorien määrä lisääntynyt, on yliopistoinstituution kehityssuunta muotoutunut sellaiseksi, että se määrittelee halutut ominaisuudet entistä tarkemmin rajaten aiempaa tiukemmin jatko-opiskelijoiden ja siellä toimivan henkilöstön tilaa ja toimijuutta. Naistutkijat ovat parin viime vuosikymmenen aikana tunnistaneeet ja jäsentäneet naisten syrjinnän muotoja samoin kuin yliopistoinstituution sukupuolittuneita rakenteita ja prosesseja, joiden on todettu muodostavan naisten tutkijanuran esteitä. Yliopistoinstituutiossa ja sen organisaatiokulttuurissa eläviä piiloisia, informaaleja ja vaiettuja syrjinnän muotoja kytkeytyy kaikkiin tutkijan uran vaiheisiin. (Husu 2001; 2005a.)

Nais- ja mieskirjoittajien kertomukset osoittavat, että sukupuoli on merkittävä tohtoriksi opiskelussa kuten sen jälkeenkin. Sukupuolen lisäksi toiminnan mahdollisuudet ja urakehitys näyttävät olevan sidoksissa ikään ja sukupolveen. Nykyisin yliopistot ja ohjauksesta vastaavat professorit kilpailevat nuorista ja lahjakkaista jatko-opiskelijoista, joille pyritään tarjoamaan osallistuminen tutkimusryhmiin ja -projekteihin tai ainakin järjestämään tutkimusrahoitus. Nuorten naisten rekrytoiminen jatko-opiskelijoiiksi ja tutkimusprojekteihin on tavallista, mutta heidän asemansa yliopistoinstituutiossa ei välttämättä ole helppo. Kosken ja Tedren (2009) ikäperustaisessa

sukupuolisopimuksessa naisen nuoruus asettaa sekä nuoren naisen ruumiin että älyllisen kyvykkyyden patriarkaalisiin suhteisiin, miehen arvioivan katseen kohteeksi. Heidän aineistossaan nuorten naisten uraan yliopistossa liittyi taistelua oikeuksista opettaa ja tutkia. Etenkin tutkimusmuistot sisälsivät runsaasti mitätöintiä, vaientamista, holhoamista ja väheksyntää. (Koski & Tedre 2009, 243–245.) Tämän tutkimuksen aineistossa nuoren naisen syrjinnän kokemus liittyy ohjaukseen seminaaritulanteessa.

Negatiivisina kokemuksina pidän muutamaa tilaisuutta, jossa olen joutunut asiattoman kritiikin kohteeksi. Kokemukset eivät ole aina olleet vain henkilökohtaisia, vaan erään tutkimusseminaarin jälkeen sain kolmelta jatko-opiskelijakollegalta sähköpostia, jossa he pahoittelivat saamaani asiattontä kohtelua juuri virkaan astuneen professorin taholta. [–] Vaikka tieteessä on edelleenkin menossa joissakin tiedekunnissa paradigmasota, ei se silti saisi näyttäytyä toisen täydellisenä lyttäämisenä. (Raija, jatko-opiskelija, 30 vuotta)

Kritiikin saaja itse tulkitsee professorin asiattomassa käytöksessä olevan kyse paradigmasodasta. Ilmeisesti on kuitenkin tapahtunut selvä nöyryyttäminen, koska opiskelijatoveritkin ovat pitäneet kohtelua asiattomana. Tällainen kohtelu ei ole harvinaista. Itsekin olen kokenut aloittelevana tutkijana työtäni ohjanneelta varttuneelta miesprofessorilta vastaavanlaista nöyryyttämistä. Hän kyseenalaisti tietämykseni teoreettiseen viitekehykseen liittyvässä kysymyksessä erittäin ikävällä tavalla. Itse kritiikistä en välittänyt, sillä tunnistin itseni noviisiksi hänen asiantuntijuutensa verrattuna, mutta tavan kävellä vasta-alkajan päältä koin alistavana. Nöyryytyksiä kokevat varmasti miehetkin, mutta naiset ja etenkin nuoret naiset joutuvat niiden kohteeksi (Husu 2005a; Saarinen 2009).

Nuoren jatko-opiskelijan kiinnittyminen tutkimusryhmään tarjoaa hänelle mahdollisuuden ohjauksen lisäksi verkostoitua ja saada vertaistukea. Tiedeyhteisön osallisuuden perusta alkaa rakentua,

vaikka ongelmana on usein töiden määräaikaisuus. Osalla nuorista naisista tutkimusryhmän vetäjänä on naisprofessori, jonka he ovat kokeneet tukevana ja kannustavana. Yhden tutkimusryhmään rekrytoitun nuoren naisopiskelijan tärkeä portti on avautunut, mutta hänen kertomuksessaan painottuu tiedeyhteisön varjopuoli: ohjaussuhde miesprofessorin kanssa muuttuu yhteistyöstä seksuaaliseksi häirinnäksi. Seksuaaliseksi häirinnän keskeinen tunnuspiirre on, että kohteeksi joutuva kokee sen epätoivottavaksi ja epämiellyttäväksi (Heikkinen 2002, 146).

Se oli aluksi raikas tuulahdus. Hän, miesproffa, tutustuimme nopeasti, juttelimme, ystävyystyimme, hän uskoutui. Hän ylisti työtaitoani, kirjoitti suosituksen pyydettyä. Hän halusi kirjoittaa yhdessä ja minä olin innoissani. Teimme abstraktin ja esityksen. Hän antoi satunnaisesti tahdikkaan kohteliaisuuden ulkonäöstäni ja minä pidin siitä. Minusta oli mukavaa olla pelkän yliopistolaisen ajattelevan pään sijaan vartalo, keinuva, verhottu, lämmin ruumis. Kävimme usein kahvilla. Hän halusi halata tapaamisten päättyessä ja minä ajattelin että hyvähän se vain on, että siihen harmaaseen yo-maailmaan tuodaan hieman fyysisyyttäkin. [– –]

Huomaan että nyt johdattelen tarinaa niin, että olisin itse ollut tahdoton ja typerä. Ei, en ollut. Hän ripustautui minuun, tarvitsi minua, kutsui minua pelastajakseen [– –] Ja minä olin suora. Sanoin, että en ole kenenkään pelastaja [– –] Siitä huolimatta meille kehittyi eräänlainen ’irstas pappa – nuori tyttö’ rinnakkaistodellisuus [– –] Sitten niitä ei voinut enää erottaa toisistaan. Jollain julkilausumattomalla tavalla olin suositukselta velkaa aterian, abstraktista muutaman kahvin. Jos en ehtinyt syömään, minusta tuntui kuin olisin käyttänyt häntä hyväkseni. Halauksista, joihin aluksi vain suostuin, tuli velvollisuus. [– –] Hän ehdotteli, että lähtisimme yhdessä aineistonkeruumatkalle. [– –] Tajusin sen yhtäkkiä, yhden päivän aikana. Minusta oli tullut hame, pala reittä. En enää halunnut nähdä häntä. [– –] Kerroin

kahdelle ystävälleni yliopistolla koko jutun [– –] Voi sitä häpeää, miten inhottavalta minusta tuntui. [– –] Mainitut kaksi ystävääni rakensivat pyynnöstäni ympärilleni blokin. Sellaisen, että lähelleni on vaikeaa päästä, aina kahvia, syömistä, palaveria. Kuin teinityttö minä vain suljin hänet pois. (Merja, jatko-opiskelija, 30 vuotta)

Kirjoittaja ei kuvaa, miten pitkään suhde tai suhteen muuttuminen ja siitä irrottautuminen kesti. Ainakin vähitellen muotoutuvassa prosessissa kiinnostuksen muuttumista häirinnäksi voi olla vaikea tunnistaa. Hierarkiassa ylempänä olevan kiinnostus voi tuntua mairittevalta ja siihen liittyy myös mahdollisuus keskustella tutkimuksesta ja saada asiantuntijalta ohjeita ja neuvoja. Kyse ei ollut selvästikään jatko-opiskelijan virallisesti määrätystä ohjaajasta, joten hän kykeni lähikollegojen tuella irrottautumaan ahdistelijastaan. Ainakaan hän ei kerro tehneensä virallista kantelua häirinnästä, josta saattaisi seurata hyvinkin merkittäviä esteitä hänen tutkijanuralleen. Aktiivisesta häirintäsuhteesta irrottautumisesta huolimatta kokemus jää hänen henkilökohtaisesti kannettavakseen. Tutkimusten mukaan (esim. Heikkinen 2002; Hägg 2002) seksuaalisesta häirinnästä voi kohteelle seurata fyysisiä ja psyykkisiä oireita, kuten stressiä, häpeää, itsetunto-ongelmia.

Naisiin kohdistuva sukupuolinen häirintä koulutuksessa ja yliopistossa on monenmuotoista. Seksuaalinen häirintä muodostaa siitä vain osan eikä se aina ole lainkaan niin selvästi tunnistettavissa epätoivottuna lähentelynä kuin kuvatussa tilanteessa. Seksuaalinen häirintä voi olla sanallista tai eriasteista lähentelyä tai niin hienovaraista, esimerkiksi merkitseviä katseita, että sen tunnistaminen on vaikeaa. (Heikkinen 2002, 146–147; Larkin 2005, 241–247.) Liisa Husun (2005a) mukaan yliopistossa on monenlaisia syrjinnän ja seksismin muotoja: erityyppistä naiskollegojen tai –alaisten marginalisointia, eristämistä, ulossulkemista ja vähättelyä, naisten suhteellista näkymättömyyttä mieskollegoilleen, sukupuolista yliläikyntää – jolla tarkoitetaan, että mieskollegat suhtautuvat tiedenaiseen ensisijaisesti

naisena ja vasta sitten kollegana ja erimuotoista seksuaalista häirintää. (Mt. 28–29, ks. myös Tripp-Knowles 1995, 28–34.) Husun (2001; 2005a, 29–30) tutkimat naisakateemiset kertoivat syrjinnästä verkojen tai sijaisuuksien täytössä, rekrytoinnissa ja ansiovertailuissa. Syrjintäkokemuksilla, jotka eivät rajoittuneet mihinkään erityiseen tutkijanuran vaiheeseen, koettiin olleen vaikutusta paitsi urakehitykseen myös itsetuntoon, hyvinvointiin ja urasuunnitelmiin ja -odotuksiin.

Elämäkertansa kirjoittaneet naiset eivät juurikaan tunnista kokeemaansa sukupuolista syrjintää (Vuorikoski 2011, 294–297). Se ei ole ihmeteltävää, koska syrjinnässä on usein kyse ei-tapahtumisesta, hienovaraisesta ja tiedostamattomasta naisten poissulkemisesta (Husu 2005a). Esimerkiksi varttuneella iällä väitöskirjaansa tekevien naisten kokemukset ohjauksen ja tuen puutteesta ja jäämisestä erilaisten akateemisten yhteisöjen ja verkostojen ulkopuolella voitaisiin tulkita sukupuoleen ja ikään liittyväksi syrjinnäksi. Heillä tuen saanti on liittynyt etupäässä jatko-opintoihin siirtymisvaiheeseen ja niiden loppuun saattamiseen. Heidän toimijuuden tuntonsa vaikuttaa heikolta eivätkä he ole rakentaneet itselleen akateemisen asiantuntijan identiteettiä, mikä näyttää muodostaneen esteen sille, etteivät he ole hakeneet, saati vaatineet itselleen akateemisen yhteisön tukea tai ohjausta. Tuen ja kiinnostuksen puute tutkimustyötä kohtaan on alentanut itsetuntoa ja uraodotuksia. Tiedeyhteisö ”kerää tulospisteet” heidän tutkinnoistaan, mutta jättää heidät ilman tukea akateemisuuden ulkokehälle.

Tutkijan uralle on etenkin kasvatustieteen alalla pyrkimässä entistä enemmän naisia, ja he ovat myös ikänormin täyttäviä nuoria lupauksia. Kertomuksissa naiset eivät tunnista miehiä kilpailijoikseen, mikä ehkä kuvaa sitä, ettei sukupuolen merkitystä edelleenkään tunnisteta sukupuolineutraalissa yliopistokulttuurissa tai he eivät ole vielä joutuneet miesten kanssa selvään kilpailutilanteeseen toisin kuin varttuneessa iässä väitellyt miestohtori, jolle naiset ja erityisesti nuoret naiset näyttäytyvät uhkana. Hän kokee, että naiset porhaltavat ohitse, ja heitä jopa suositaan erilaisissa tilanteissa.

Kaikissa kolmessa (viranhaussa) tuli toinen sija. [– –] yliopistolla julkaisuni arvioitiin nollassi, aiemmin erinomaisesti todettu opetustaitoni huonoksi ja ”tulevaisuuspotentiaali” riittämättömäksi. [– –] Paikat saivat nuoret, nälkäiset ja naispuoliset hakijat, joiden ”tulevaisuuspotentiaali” arvioitiin paremmaksi. (Jarno, tohtori, 50 vuotta)

Yliopiston kiristyneessä kilpailussa sukupuoli ja ikä – tai kuten tässä tapauksessa niiden suotuisa yhdistelmä – koetaan oman uran esteenä: ”En voi kuitenkaan näyttää toteen, että syrjintä aiheutuisi sukupuolesta (tai äästä), ja miehen todistustaakka näissä asioissa lienee yleensäkin suurempi kuin naisen.” Kasvatustieteen lisääntyvä naisvaltaisuus näyttää hermostuttavan ainakin joitakin miehiä. Jotkut miesnäkökulmasta sukupuolta tarkastelevat epäilevät tasa-arvoajattelun keikahtaneen liikaakin naisten eduksi, esimerkiksi Jukka Hankamäki (2006, 75) katsoo, että ”feministinen tasa-arvon toivotus” on vaarassa muuttua käänteiseksi eli miesten syrjinnäksi. Edellä kuvattu pettynyt mieshakija suuntaa kritiikkinsä kilpahakijoihin eikä ideaalitutkijan ominaisuudet määrittäviin tieteen portinvartijoihin (ks. Sipilä 2007, 39–54), joiden joukko koostuu valtaosin ylemmän virkakategorian miehisistä haltijoista (Hearn 2005, 186.)

Varttuneimpien miesten kertomuksissa naiset eivät olleet uravoittojen tiellä eivätkä näyttäneet millään tavoin ongelmallisina, naisia tuskin mainittiin kertomuksissa – äitiä, vaimoa ja tyttäriä lukuunottamatta. Heidän rakentaessaan uransa kasvatustieteessä 1970- ja 80-luvuilla naisia oli vielä vähän korkeimmissa akateemisissa viroissa tai koulutuksen johtopaikoilla, joten sukupuolten kilpa ei ollut nähtävissä. Elämäkertansa kirjoittaneille miehille akateemisen uranluonti näyttäytyy itsestäänselvytenä, sillä he eivät jää miettimään motiivejaan naisten tavoin ja hae perusteluita tohtoroitumiselle oman alansa kehittämisen tarpeista tai itsensä kehittämisestä. He puhuvat paljon opinnoissaan ja uransa eri vaiheissa saamastaan tuesta ja verkostoistaan.

Nuorena väitellyt ja urallaan menestynyt mies on tiedostanut sukupuolen merkityksen akateemisessa maailmassa todeten: ”Kun ajattelen akateemista sosialisatiotani sukupuolinäkökulmasta huomaan kaikkien olennaisten kontaktieni olevan miespuolisiin tutkijoihin.” Elämäkerrallinen teksti kertoo elävästi verkostojen synnystä ja tarinan juonesta erottuu selvästi, että akateeminen urapolku koostuu elämästä ”toisten poikien kanssa”. Hän positioi itsensä suhteessa naisiin mutta myös toisiin miehiin. Onkin liian yleistävää – vaikkakin erittäin tavallista – olettaa, että sukupuolet, ”naiset” ja ”miehet”, olisivat ryhminä samanlaisia.

Miestutkimuksessa miesten keskinäisten erojen ja valtasuhteiden tutkimuksessa käytetään käsitettä hegemoninen maskuliinisuus (Connell 1995). Tällä termillä on pyritty osoittamaan, että maskuliinisuus ei ole yksi ja kaikille miehille yhteinen. Maskuliinisuus on osa historiallisia ja paikallisia sosiaalisten suhteiden järjestelmiä. Niissä tuotetaan muun muassa juuri sosiaalisen sukupuolen mukaisia järjestyksiä, joissa muut maskuliinisuudet ja feminiinisyudet ovat alisteisia hegemoniselle maskuliinisuudelle. Hegemonisen maskuliinisuuden käsitteen avulla voidaan osoittaa myös niitä moninaisia käytäntöjä, joilla alistaminen erilaisissa tilanteissa tapahtuu. (Hearn 2005.) Hegemoninen maskuliinisuus pyrkii tuottamaan tietyn kulttuurisen ihannekuvan, jonka ei tarvitse vastata lainkaan miesten enemmistön todellisia ominaisuuksia”. (Sipilä 1994, 20–21.) Tämän ”kuvitellun”, kulttuurisin ja institutionaalisin käytännöin tuotetun (reproduoidun) ihannekuvan sisäistäminen on usein edellytys etenemiselle erilaisissa yliopiston tapaisissa valtahierarkioissa ja -järjestelmissä. Yliopisto instituutioon edustaa hegemonista maskuliinisuutta tai ”mieseliittä”, mikä tuottaa sopeutumisvaateen muunlaisille maskuliinisuuksille, esimerkiksi työväenluokkaisille miehille (ks. Ryan & Sacrey 1984).

Miesten elämäkertoja tarkastellessa kiinnittyä huomio miesten keskinäisiin verkostoihin, joissa miehet tukevat toisiaan. Ne ovat osa akateemista miesten kulttuuria, jotka tuottavat naisia kohtaan vihamielisiä asenneilmastoja. Varttuneen ikäpolven miehet ovat tehneet

uraansa kasvatustieteen kentällä siinä vaiheessa, kun tutkimuskenttä oli vahvasti miesten hallussa. He pystyivät vaatimattomasta taustastaan huolimatta etenemään korkeisiin asemiin korkeakoulutuksen kentällä. Myös nuoremman ikäpolven nuorena väitellyt mies on päätyntä professoriksi. Kaikki kertovat saamastaan tuesta, uran varrella on ollut monia muita miehiä tukemassa ja kannustamassa.

Tällainen laajalle levinnyt homososiaalisuus ja kulttuurinen ”kloonaus” (Hearn 2005, 194) tieteen piirissä tarkoittaa, että miehet suosivat miehiä ja asettavat miehet etusijalle. Miesten välinen verkostoituminen on tärkeä arviointikäytännöissä, uran luonnissa ja tieteellisen maineen ja erinomaisuuden sosiaalisessa rakentamisessa. Jeff Hearnin (2005, 189–190) mukaan naisten aseman muuttaminen merkitsisi sekä naisten että miesten asemien muutosta läpi koko yliopistoinstituution ja -kulttuurin, sillä naisten asema ja kokemukset yliopistoympäristössä ovat paljolti riippuvaisia johtamisen rakenteista, organisaation sukupuolittuneisuudesta ja miesten suhteesta johtamiseen.

Sosiaalisen nousun odotukset ovat kolmella miehellä neljästä toteutuneet, sillä he ovat onnistuneet raivaamaan tiensä korkeakouluhierarkian huipulle. Sen sijaan varttuneella iällä väitellyt mies on sijoittunut yliopistoon, mutta hänen uransa ei ole edennyt hänen toivomallaan tavalla. Hänen tarinastaan pursuaa nyky-yliopiston kritiikki – hän kertoo suoraan ja sumeilematta kohtaamistaan vastoinkäymisistä ja arvostelee tutkimusrahoitusten jakamista ja yliopistoyhteisönsä paradigmatkamppailuja. Vaikka menestystäkin on kertynyt ja lähipiiristä on löytynyt tukeakin, hän pitää yliopistoa sairaana. Selviytymisstrategiaan kuuluu suuntautuminen eläkkeelle jäämiseen. Myös yliopiston ulkopuolella väitöskirjaa tehneiden varttuneempien naisten kertomuksissa kuultaa pettymys, kun he ovat joutuneet hautaamaan akateemisen uran toiveet jo väitöskirjaa tehdessä, mutta se ei kuitenkaan kanavoidu samalla tavoin tiedeyhteisön kritiikiksi.

Eläkeiässä tai sen kynnyksellä olevat kirjoittajat tarkastelevat elämänsä ponnisteluja jälkikäteen arvioiden. Miesten kirjoitelmista

muotoutuu eräänlaisia sankaritarinoita. Kertomuksissa painottuu lapsuuteen ja kouluaikeihin liittyvät ankarat olot, joista on sisulla ponnistellen luotu menestykseäs ura. Jaakko toteaa tohtorintiestään, että ”yllättävän vähän – jos ollenkaan – on esteitä opintielläni ollut”. Hänen mieltään lämmittää paitsi tehty menestykseäs ura myös nimitykset oman alan merkittäviin toimielimiin ja etenkin saadut tunnustukset. Kertojat kuvaavat menestystään pitkälti ulkoisin tunnusmerkein. Jaakko koki uransa huipuksi sen, kun huomasi tulleen listatuksi alansa merkittäviin eurooppalaisiin vaikuttajiin.

Päätelmät: Monen kerroksen tohtoreita

Tieteellisen asiantuntijuuden oppimista ja tutkijaksi kasvamista on tarkasteltu osallistumisena tiedeyhteisön muodostamaan käytäntöyhteisöön (Wenger 1999). Tieteelliseksi asiantuntijaksi kehittymistä on kuvattu asteittaisena etenevänä osallisuuden lisääntymisenä tiedeyhteisössä, jossa tohtoriopiskelija siirtyy tiedeyhteisön reunamilta kohti yhteisön keskiötä ja täysvaltaista osallisuutta. Tiedeyhteisön arvot, normit ja käytänteet voivat kuitenkin joko tukea tai estää tohtoriopiskelijan osallisuutta. (Ks. esim. Nummenmaa & Soini 2008, 63; Stubb ym. 2010.) Tässä tutkimuksessa tarkastellaan osallisuutta tiedeyhteisöön tutkittavien kokemusten pohjalta. Tutkimusaineistoa koottaessa vastaajia ei ole erityisesti pyydetty kertomaan saamastaan ohjauksesta tai tuesta, vaan tohtoroitumisen tiestä, joten elämäkertatekstien kirjoittajat ovat saaneet vapauden kertoa itselleen merkittävistä asioista ja tilanteista.

Kertomusten perusteella piirtyvä kuva tiedeyhteisöstä ja sieltä saadusta ohjauksesta ja tuesta on melko synkkä. Wengeriläinen malli asiantuntijaksi kehittymisestä tiedeyhteisössä antaa liian siloisen kuvan, sillä kertomusten perusteella yliopisto oppimis- ja toimintaympäristönä on täynnä ristiriitoja ja jännitteisiä valtasuhteita (ks.

myös Järvensivu & Koski 2008, 28). Uusliberalistisen koulutus- ja tiedepolitiikan tuloksellisuus- ja tehokkuustavoitteet ovat merkinneet jatkuvaa kilpailua ja suoriutumisen arviointia tohtoroituvien toimintaympäristössä: yliopistoista on tullut tietopajoja, joissa erilaisin hallinnan tekniikoin muovataan instituutiossa toimivien ja työskentelevien identiteettejä järjestelmän tarpeita palveleviksi. (Ks. Koski 2009; Vähämäki 2009.) Lisäksi yliopistoissa on muiden työympäristöjen tapaan mikropolitiikkansa, johon kuuluvat erilaiset valtapelit ja intressit. Yliopistoinstituution historia osoittaa, että valtakamppailut kytkeytyvät myös yhteiskuntaluokkaan ja sukupuoleen ja nykyisin yhä selvemmin ikään. Näiden yhteiskunnallisten erojen merkitys näkyy näissäkin tarinoissa monin tavoin.

Tohtorielämäkertojen kirjoittajien tiedeyhteisön osallisuutta, ohjausta ja tuen saantia voi jäsentää tarkastelemalla tutkittavien positioita suhteessa yliopistoon ja heidän kokemuksiinsa siitä. Merkittävän eron muodostaa se, onko väitöskirjaa tehty yliopiston sisällä vai ulkopuolella. Tutkijaksi rekrytoiminen suosii nuoria ja nuorena väittelemisen näyttäisi tarjoavan vahvimman perustan menestyksekkään tutkijanuran rakentamiselle. Olennaista on pääseminen tiedeyhteisön sisäpuolelle, joka voi merkittäväällä tavalla tukea tieteelliseksi asiantuntijaksi kasvua ja akateemisen identiteetin rakentumista. Tiedeyhteisön sisällä väitöskirjan tekeminen mahdollistaa virallisen ohjauksen saannin ohella monenlaisiin virallisiin ja epävirallisiin verkostoihin osallistujaksi pääsemisen. Kova kilpailu voidaan kokea rasitteena mutta yhtä hyvin se saattaa toimia innon ja tyydytyksen lähteenä. Menestyminen tuottaa oppimisen ja arvostuksen kokemuksia, jolloin oma tutkimustyö koetaan merkittävänä.

Nuoret naiset ovat innostuneen toiveikkaita tutkijan työstään yliopistossa, vaikka tunnistavatkin, ettei akateemisen uran rakentaminen ole välttämättä helppoa. He kokevat saaneensa tukea ja päässeet rakentamaan asiantuntijuuttaan vertaisryhmissä ja erilaisissa verkostoissa. Nuoret naiset ovat kokeneet yliopiston miehisen kulttuurin vaatimukset pelottavanakin, ja he ovat joutuneet myös nöyryytysten

kohteeksi. Tässä aineistossa tarinansa kertoneiden naisten sukupuoleen liittyvä syrjintä kohdistuu nuoriin ja varttuneisiin naisiin eri tavoin: kun nuoret joutuvat ohjaustilanteissa nöyryytysten ja häirinnän kohteiksi, varttuneet naiset ovat jääneet lähes täysin ohjauksen ulkopuolelle. Naiset itse eivät kuitenkaan juurikaan tunnista kohtaamansa syrjinnän liittyvän sukupuoleensa, mihin vaikuttaa syrjinnän usein piiloinen luonne – se on yhteiskunnassa ja akateemisessa kulttuurissa elävää naisten toiseutta, johon liittyviä sukupuolisen syrjinnän muotoja on raportoitu lukuisissa tutkimuksissa (ks. Husu 2001). Tohtorinkoulutuksen uudelleenrakentaminen saattaa jopa lisätä naisten syrjintää, kun kilpailulla ja rahoitusten määräaikaisuuteen kytkeytyvällä arvioinnilla nuorista tutkijoista tuotetaan tehokkaita ja järjestelmän tarpeisiin sopivia.

Selvimmän tutkijanuran rakentamisen mahdollisuuksia näyttää heikentävän tohtoroituminen yliopiston tiedeyhteisöjen ulkokehällä. Tämän aineiston pohjalta sisäkehälle pääsemisen esteenä on jatko-opintojen aloittaminen varttuneella iällä. Lisäksi vaatimaton yhteiskunnallinen tausta ja sukupuoli ovat olleet rajaamassa toimijuutta, sillä varttuneet naiset ovat tyytyneet ulkopuolisen osaansa ja tehneet tutkimustaan yksinään eivätkä ole aktiivisesti hakeneet ohjausta ja tukea yliopistosta. Tukea tai kannustusta ei ole liioin saatu tai aktiivisesti haettu myöskään omalta työyhteisöltä. Silmiinpistävää on koulutusorganisaatioiden työyhteisöjen nuiva suhtautuminen jatko-opintoja harjoittaviin jäseniinsä. Näiden naisten tohtoroitumista luonnehtii moninkertainen ulkopuolisuus ja tuen puute. Sitoutuneisuus tutkimusaiheeseen ja sosiaalisen nousun odotus sekä niihin liittyvä voimaantumisen kokemus ovat kuitenkin saaneet heidät sisulla saattamaan aloitetun työn päätökseen.

Miehet ovat edenneet vaatimattomista lähtökohdistaan huolimatta johtopaikoille akateemisella urallaan. He ovat saaneet tukea tiedeyhteisöltään ja heidän uransa rakentamista on tukenut kuuluminen moniin miesten verkostoihin. Vastoinkäymisiä tuo selvästi esiin vain varttuneella iällä väitellyt mies, joka on päässyt rakentamaan

uraansa tiedeyhteisön sisälle mutta ei ole edennyt omien tavoitteidensa mukaisesti. Oman etenemisen estyminen kääntyy hänen kertomuksessaan kovasanaiseksi akateemisen kulttuurin ja sen kamppailujen ja ristiriitojen sävyttämien käytäntöjen kritiikiksi. Sukupuolten ero tulee esiin siinä, että naiset näyttävät etsivän epäonnistumisen syytä pikemminkin itsestään kuin järjestelmästä.

Lähteet

- Christian-Smith, L. & Kellor, K. (Toim.) 1999. *Everyday Knowledge and Uncommon Truths*. Boulder, Co.: Westview Press.
- Connell, R.W. 1995. *Masculinities*. Cambridge: Polity.
- Goodson, I. 2003. *Professional Knowledge, Professional Lives*. Maidenhead: Open University Press.
- Gordon, T. 2006. Väitöskirjojen ohjaus. Teoksessa S. Kivimäki, M. Kinnunen & O. Löytty (Toim.) *Tilanteen taju. Opettaminen yliopistossa*. Tampere: Vastapaino, 155–165.
- Halila, H. & Timonen, P. (Toim.) 2003. *Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita*. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Hankamäki, J. 2006. Kun yhdet ovat tasa-arvoisempia kuin toiset. *Tiedepoliittikka* 31(1), 75–86.
- Hearn, J. 2005. Miesten ja maskuliinisuuksien sukupuolistuminen tieteessä, tiedeyhteisössä ja tutkimuksessa. Teoksessa L. Husu & K. Rolin (Toim.) *Tiede, tieto ja sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus, 170–199.
- Heikkinen, M. 2002. Sukupuolinen ja seksuaalinen häirintä sekä ahdistelu Oulun yliopistossa – haasteita toimenpiteille. Teoksessa V. Sunnari ym. (Toim.) *Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna – Seksualisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa*. Oulu: Oulun yliopistopaino, 145–157.
- Husu, L. 2001. *Sexism, Support and Survival in Academia. Academic Women and Hidden Discrimination in Finland*. University of Helsinki. Department of Social Psychology. Helsinki.
- Husu, L. 2005a. Sukupuolta ja tiedeyhteisöä tutkimassa. Teoksessa L. Husu & K. Rolin (Toim.) *Tiede, tieto ja sukupuoli*. Helsinki: Gaudeamus, 12–36.

- Husu, L. 2005b. Sosiaalinen tuki naisten tutkijanuralla. Teoksessa O-H. Ylijoki & H. Aittola (Toim.) *Tulosohjattua autonomiaa. Akateemisen työn muuttuvat käytännöt*. Helsinki: Gaudeamus, 84–108.
- Hägg, K. 2002. Seksuaalisen häirinnän näkökulmia ruotsalaisesta perspektiivistä. Teoksessa V. Sunnari ym. (Toim.) *Leimattuna, kontrolloituna, normitettuna – Seksualisoitunut ja sukupuolistunut väkivalta kasvatuksessa ja koulutuksessa*. Oulu: Oulun yliopistopaino, 134–144.
- Julkunen, R. 2004. *Hullua rakkautta ja sopimustohtoreita*. Jyväskylä: Minerva.
- Järvensivu, A. & Koski, P. 2008. Työssä oppimista ja oppimistyötä. *Aikuiskasvatus* 1/2008, 25–34.
- Järvinen, K. 2008. Työväen tytär kohtaa porvariston hillityn charmin. Teoksessa K. Järvinen & L. Kolbe (Toim.) *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa. Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta*. Helsinki: Kirjapaja, 13–28.
- Järvinen, K. 2010. Keskiluokan pinnan alta. Teoksessa J. Erola (Toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 231–236.
- Järvinen, K. & Kolbe, L. 2008. *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa. Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kivinen, O., Rinne, R. & Ketonen, K. 1993. *Yliopiston huomen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Kivinen, O., Hedman J. & Kaipainen, P. 2007. From Elite University to Mass Higher Education. *Acta Sociologica* 50 (3), 231–247.
- Koski, L. & Silva, T. 2009. Naiset yliopistouralla – Ikä ja aika toimijuuden ehtoina. Teoksessa H. Ojala, J. Saarinen & T. Palmu (Toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 231–253.
- Käyhkö, M. 2006. Yleinen ja yhtäläinen akateemisuus ei huuhto pois lapsuuskodin taustaa. Haastattelu. *Tiedepolitiikka* 31 (1), 27–28.
- Käyhkö, M. 2008. Kädenjalki näkyviin – koulunpenkkiä väistelevät nuoret työläisnaiset. Teoksessa T. Tolonen (Toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 255–273.
- KOTA 2009. Opetusministeriön KOTA-tietokanta.
- Laiho, I. 1998. *Mestareiden opissa. Tutkijakoulutus Suomessa sotien jälkeen*. Koulutussosiologian tutkimuskeskus raportti 42. Turun yliopisto.
- Larkin, J. 2005. Walking through Walls: The sexual harassment of high school girls. Teoksessa C. Skelton & B. Frances (Toim.) *A Feminist Critique of Education*. London: Routledge.
- Lloyd, G. 2000. *Miehen järki. "Mies" ja Nainen" länsimaaisessa filosofiassa*. Suom. Kylmänen, M. Tampere: Vastapaino.
- Miten minusta tuli kasvatuksen historian tohtori?* 2009. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 2009.

- Määttä, K. (Toim.) 2009. *Väitöskirjan lumo. Tohtoriksi valmistuvien vaiheet sekä sen tuki ja ohjaus*. Rovaniemi: Lapin Yliopistokustannus.
- Määttä, K. 2009. Väitöskirjaohjauksen pedagogiikka. Teoksessa K. Määttä (Toim.) *Väitöskirjan lumo. Tohtoriksi valmistuvien vaiheet sekä sen tuki ja ohjaus*. Rovaniemi: Lapin Yliopistokustannus, 263–288.
- Naskali, P. 2009. Uusi häpeän yliopisto. Teoksessa T. Tomperi (Toim.) *Akateeminen kysymys. Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*. Tampere: Vastapaino, 93–100.
- Naumanen, P. & Silvennoinen, H. 2010. Koulutus, yhteiskunta ja eriarvoisuus. Teoksessa J. Erola (Toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 67–88.
- Nori, H. 2011. *Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa*. Annales Universitatis Turkuensis C 309. Turun yliopisto.
- Nummenmaa, AR & Pyhäلتö, K. 2008. Tohtorikoulutus systeemisenä kokonaisuutena. Teoksessa R. Nummenmaa, K. Pyhäلتö & T. Soini (Toim.) *Hyvä tohtori! Tohtorikoulutuksen rakenteita ja prosesseja*. Tampere: Tampere University Press, 22–37.
- Nummenmaa, AR & Soini, H. 2008. Akateeminen ohjaus. Teoksessa A. R. Nummenmaa, K. Pyhäلتö & T. Soini (Toim.) *Hyvä tohtori! Tohtorikoulutuksen rakenteita ja prosesseja*. Tampere: Tampere University Press, 49–72.
- Nummenmaa, AR, Pyhäلتö, K. & Soini, T. (Toim.) 2008. *Hyvä tohtori! Tohtorikoulutuksen rakenteita ja prosesseja*. Tampere: Tampere University Press.
- Pennanen, M. 1997. *Kasvatustiede yliopistollisena oppiaineena Suomessa vuosina 1852–1995*. Kasvatustieteen pro gradu tutkielma. Turun yliopisto. [www-dokumentti] <http://users.utu.fi/mikpen/gradu.html>. Luettu 25.5.2012.
- Ojala, H. 2010. *Opiskelemassa tavallaan. Vanhat naiset ikäihmisten yliopistossa*. Väitöskirja. Tampere: Tampere University Press.
- Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. 2009. Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa – Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa H. Ojala, J. Saarinen & T. Palmu (Toim.) *Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa*. Tampere: Vastapaino, 13–38.
- Rinne, R. 1998. Kasvatustieteen oppituolit ja niille istujat. *Kasvatus* 29 (1), 35–54.
- Reay, D. 2000. A useful extension of Bourdieu's conceptual framework? Emotional capital as a way of understanding mother's involvement in their children's education. *Sociological Review* 48 (4), 569–585.

- Reay, D. 2003. Shifting class identities? Social class and the transition to higher education. Teoksessa C. Vincent (ed.) *Social Justice, Education and Identity*. London: RoutledgeFalmer, 51–64.
- Ryan, J. & Sackrey, C. 1984. *Strangers in Paradise: Academics from the Working Class*. Boston, MA: South End Press.
- Saarinen, J. 2003. *Naistutkijat tiedemaailmassa. Kertomuksia tutkimusprosesseista*. Acta Universitatis Lapponiensis 57. Lapin yliopisto.
- Silvennoinen, H. & Laiho, I. 1992. Akateeminen koulutushierarkia, sukupuoli ja sosiaalinen tausta. *Sosiologia* 29 (4), 294–308.
- Sipilä, J. 1994. Miestutkimus – säröjä hegemonisessa maskuliinisuudessa. Teoksessa J. Sipilä & A. Tiihonen (Toim.) *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*. Tampere: Vastapaino, 17–33.
- Sipilä, J. 2007. *Valta yliopistossa*. Tampere: Vastapaino.
- Skeggs, B. 2004a. Context and background: Pierre Bourdieu's analysis of class, gender and sexuality. Teoksessa Adkins, Lisa & Skeggs, Beverley (Toim.) *Feminism after Bourdieu*. Oxford: Blackwell, 19–34.
- Skeggs, B. 2004b. *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Suomen Akatemian tasa-arvosuunnitelma 1.1.2011–31.12.2013. Verkkosivustolla: <http://www.aka.fi/fi/A/Tutkijalle/Tutkijanura/Tasa-arvo/> Luettu 1.12.2011.
- Suoranta, J., Vuorikoski, M. & Rekola, H. 2008. *Various Paths to PhD and Academic Careers in Education*. AERA Conference, New York, March 24–28, 2008.
- Stubb, J., Pyhälä, K., Soini, T., Nummenmaa AR. & Lonka, K. 2010. Osallisuus ja hyvinvointi tiedeyhteisössä – tohtoriopiskelijoiden kokemuksia. *Aikuiskasvatus* 30(2), 106–119.
- Tampereen yliopiston tasa-arvosuunnitelman luonnos 14.11.2011.
- Tolonen, T. 2008. Yhteiskuntaluokka: menneisyyden dinosaurusten luiden kolinaa? Teoksessa T. Tolonen (Toim.) *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Tampere: Vastapaino, 8–17.
- Tommila, P. (Toim.) 1998. *Miten meistä tuli historian tohtoreita*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Tripp-Knowles, P. 1995. A Review of the literature on barriers encountered by women in science academia. *Resources for Feminist Research* 24 (1–2), 28–34.
- Walkerline, V., Lucey, H. & Melody, J. 2001. *Growing up Girl. Psychosocial Explorations of Gender and Class*. NY: New York University Press.
- Wenger, E. 1999. *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vincent, C. 2003. Introduction. Teoksessa C. Vincent (ed.) *Social Justice, Education and Identity*. London: RoutledgeFalmer, 1–13.
- Vuorikoski, M. 2008. *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa*. Kasvatus 39 (4), 408–410.

- Vuorikoski, M. 2011. Sukupuoli, luokka ja ikä kasvatustieteen tohtoreiden elämäkerroissa. Teoksessa A. Eteläpelto, T. Heiskanen & K. Collin (Toim.) *Valta ja toimijuus aikuiskasvatuksessa*. Aikuiskasvatuksen 49. vuosikirja. Helsinki: Aikuiskasvatuksen tutkimusseura ja Kansanvalistusseura, 278–312.
- Vuorikoski, M. & Ojala, H. 2010. Lumon luonto: Tohtoroitumisen imua jäljittämässä. *Aikuiskasvatus* 30 (4), 309–311.
- Ylijoki, O-H. 2009. Yliopiston lumo. Teoksessa T. Tomperi (Toim.) *Akateeminen kysymys. Yliopistolain kritiikki ja kiista uudesta yliopistosta*. Tampere: Vastapaino, 83–92.
- Ylijoki, O-H. & Aittola, H. 2005. Johdanto: hyvää akateemista yötä etsimässä. Teoksessa O. Ylijoki & H. Aittola (Toim.) *Tulosohjattua autonomiaa. Akateemisen työn muuttuvat käytännöt*. Helsinki: Gaudeamus, 7–17.
- Ylijoki, O-H. & Hakala, J. 2006. Tehokkuutta, arviointia ja markkinahenkeä. Teoksessa S. Kivimäki, M. Kinnunen & O. Löytty (Toim.) *Tilanteen taju. Opettaminen yliopistossa*. Tampere: Vastapaino, 20–31.